

chuchotées et écoutées avec un sourire de sphinx, tout en mangeant la chair rose d'une truite ou des ailes de gélinoite ('любезности, которые шепчут на ухо и слушают с загадочной улыбкой, кушая розовое мясо форели или крылышки рябчика') [3, с. 13–14; 4].

Представления о богатстве находят отражение в желаниях Матильды: *Elle n'aimait que cela ; elle se sentait faite pour cela. Elle eût tant désiré plaire, être enviée, être séduisante et recherchée* ('Она только это и любила, она чувствовала, что создана для этого. Ей хотелось быть желанной, обольстительной и иметь успех в обществе') [3, с. 15; 4].

Когда мадам Луазель просит более состоятельную подругу одолжить ей украшение на время бала, перечисляются драгоценности, которые девушка примеряет: *bracelets, un collier de perles, une croix vénitienne, or et pierreries, d'un admirable travail* ('браслеты, жемчуга, золотой с камнями крест великолепной венецианской работы') [3, с. 24; 4].

Средоточием представлений героини о богатстве и роскоши становится бриллиантовое ожерелье подруги: *elle découvrit, dans une boîte de satin noir, une superbe rivière de diamants* ('она нашла великолепное бриллиантовое ожерелье в футляре из черного атласа') [3, с. 25; 4].

Концепт «богатство» представлен в новелле также на уровне урбанонимов: *Palais Royal, Champs-Élysées* ('Пале-Рояль', 'Елисейские Поля') [3, с. 35, 43; 4]. В одном из магазинов Пале-Рояля супруг Матильды купил новое ожерелье взамен утерянного, а по Елисейским Полям мадам Луазель иногда гуляла, чтобы отдохнуть от будничных дел, и там же встретила свою богатую подругу в финале произведения.

Таким образом, лексическая репрезентация концепта «богатство» в новелле «Ожерелье» включает мечты и желания главной героини, ее представления о роскошной жизни; описание драгоценностей, которые Матильда увидела дома у подруги; урбанонимы, связанные по контексту с представлениями о богатой, роскошной жизни и играющие важную роль в сюжете.

Заключение. На основе проанализированного нами художественного текста можем сделать вывод о том, что лексическая репрезентация концепта «богатство» в новелле Ги де Мопассана «Ожерелье» включает несколько уровней. Данными уровнями являются: 1) описание мечтаний, желаний и представлений главной героини о роскошной жизни; 2) перечень драгоценностей в тот момент, когда девушка сталкивается с атрибутами богатства в реальности; 3) урбанонимы, которые символизируют богатство и роскошь, а также выполняют важную функцию в сюжетном плане.

1. Маслова, В.А. Развитие когнитивной лингвистики на постсоветском пространстве / В.А. Маслова. – Текст: электронный // Репозиторий ВГУ имени П.М. Машерова. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/30831> (дата обращения: 11.01.2025). – Электрон. версия ст. из: Вестник Павлодарского государственного университета. Серия филологическая. 2015. № 2. С. 137–148.

2. Марфина, Ж.В. История исследования концепта «родство» в отечественном языкознании / Ж. В. Марфина – Текст: электронный // Репозиторий ВГУ имени П.М. Машерова. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/18795> (дата обращения: 11.01.2025). – Электрон. версия ст. из: Ученые записки УО «ВГУ имени П.М. Машерова». 2019. Т. 29. С. 215–219.

3. Французский с Ги де Мопассаном. Избранные новеллы = Guy de Maupassant. Nouvelles / пособие подгот. И. Дегиль. – М.: Издательство ВКН, 2019. – 272 с.

4. Мопассан, Г. де. Полное собрание романов, повестей и новелл в двух томах / Г. де Мопассан. – Том 2 / Пер. с франц. – М.: «Издательство АЛЬФА КНИГА», 2018. – 1246 с. – С. 302–308.

ВЫВУЧЭННЕ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІХ НЕАЛАГІЗМАЎ: КАНЦЭПТУАЛЬНЫЯ ПАДЫХОДЫ

В.Э. Зіманскі
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Індывiдуальнае словаўтварэнне – з’ява старажытная. Ужо ў творах Епіфанія Прамудрага (з яго імем звязваюць распаўсюджванне ва ўсходніх славян пісьменніцкага стылю “извития словес”) сустракаюцца адзінкі інавацыйнага паходжання. Сярод

беларускіх пісьменнікаў і царкоўных дзеячаў старажытнасці аўтарскія неалагізмы выкарыстоўвалі Ф. Скарына, П. Бярында, Л. Зізаній, Л. Карповіч, А. Філіповіч і іншыя. Так, у Ф. Скарыны зафіксаваны *книжница* “бібліятэка”, *певница* “музыка”. Шмат арыгінальных аказіяналізмаў сустракаецца ў “Лексіконе славенароскім” П. Бярынды: *байкоповедаць*, *вколостояны*, *чревнolaкомство*, *голопуля*, *детоводитель*, *богovoлишебникъ* і іншыя. У сучаснай беларускай літаратурнай мове аўтарскія неалагізмы пачынаюць узнікаць на самым пачатку яе развіцця, асабліва ў 20–30-я гг. XX ст. Рамантычнае светаадчуванне, наватарскае светаразуменне малодшага пакалення паслярэвалюцыйнага часу вымагала адшукваць новыя сімвалы, алегорыі, багатыя на розныя семантыка-стылістычны адценні і фарбы: *прозалаць зарніц*, *сонцацканыя словы* (А. Александровіч); *златаблеск* (З. Бядуля); *срэбразвонны пажар* (М. Лужанін); *сінякудры ўзвыш* (Я. Пушча); *агнязорнае Сёння*, *чужыя сонцаплёсы* (З. Астапенка); *сонцавей залаты* (М. Чарот) і г.д. Аказіяналізмы канцэнтравалі ў сабе шырокія семантыка-стылістычныя магчымасці роднага слова, з’яўляліся першай спробай стварення патэнцыяльна магчымых уласнабеларускіх намінацый на аснове існуючых словаўтваральных мадэляў. Уласцівы “ўласныя інавацыі” Р. Барадуліну, Я. Брылю, В. Зуёнку, У. Караткевічу, С. Панізніку, Я. Сіпакову, М. Танку, А. Вярцінскаму, А. Лойку, Л. Дранько-Майсюку і іншым майстрам беларускага мастацкага слова.

Праблема вывучэння аўтарскіх дэрыватаў у мастацкім тэксце – адна з актуальных лінгвістычных праблем. Яе распрацоўка дазваляе выявіць найбольш характэрныя спецыфічныя асаблівасці мовы пэўнага аўтара, абагульнена паказаць адметнасць вопыту пісьменніцкай творчасці, дае магчымасць убачыць асноўныя тэндэнцыі развіцця мовы на пэўным храналагічным адрэзку часу, зрабіць вывады на перспектыву. Усё адзначанае абумоўлівае актуальнасць праведзенага даследавання. Мэта дадзенага артыкула – выявіць і прааналізаваць канцэптуальныя асноўныя падыходы да праблемы даследавання індывідуальна-аўтарскіх аказіяналізмаў.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі мовазнаўчыя працы па вывучэнні аўтарскай словатворчасці к. XX – п. XXI стст. Падчас працы намі выкарыстоўваліся апісальна-аналітычны і параўнальна-гістарычны метады даследавання, а таксама метады кантэкстуальнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. У сучасным мовазнаўстве існуюць розныя падыходы да вывучэння індывідуальна-аўтарскіх наватвораў, прычым некаторыя канцэпцыі заслугоўваюць асаблівай увагі. Увогуле, аказіяналізмы адносна нядаўна сталі аб’ектам лінгвістычнага вывучэння (пачатак тэарэтычнаму даследаванню праблемы паклала праца Р.В. Вінакура “Маяковский – новатор языка”, апублікаваная ў 1943 годзе), і таму ў даследчыкаў няма адзінага погляду як на саму праблему аўтарскай словатворчасці, так і на крытэрыі вылучэння аўтарскіх дэрыватаў і іх класіфікацыю. Тым не менш выкарыстанне гэтых крытэрыяў дае магчымасць выявіць групу новых слоў, якія займаюць прамежкавае становішча, знаходзяцца на стадыі асваення іх літаратурнай мовай і канчатковы лёс якіх невядомы [1], [2].

Праблемы адрознення аказіянальных і ўзуальных неалагізмаў вырашаюцца ў працы А.Я. Баханькова “Пра адну катэгорыю лексічных новаўтварэнняў”. Вучоны вылучае асобныя крытэрыі іх размежавання, якія былі выпрацаваны ў калектыўным даследчыцкім вопыце. Узуальнымі словамі прапануецца лічыць новыя лексічны адзінкі, якія рэгулярна ўзнаўляюцца ў неспецыяльных кантэкстах і выяўляюць словаўтваральную (дэрывацыйную) актыўнасць. Адпаведна аказіяналізмамі трэба лічыць тыя словы, якія: 1) нерэгулярна ўзнаўляюцца ў аналітычных неспецыяльных кантэкстах; 2) матываваны кантэкстам і маўленчай сітуацыяй; 3) маюць аказіянальную словаўтваральную структуру; 4) ужываюцца адначасова з недыферэнцаванымі па значэнні дублетамі; 5) узяты на пісьме ў двукоссе або выдзелены курсівам [3, с. 49].

Аднак ні адін з прыведзеных крытэрыяў нельга лічыць дастаткова строгім, бо для кожнага можна знайсці пэўныя выключэнні. Такім чынам, паводле А.Я. Баханькова, у літаратурнай мове можна адрозніць тры паслядоўныя ступені ўжывання новых лексем: а) адзінкавае ўжыванне слова (ва ўсіх крыніцах ужываецца адзін раз); б) мінімальная ўзнаўляльнасць (слова неаднаразова ўжываецца ў адным і тым жа ці некалькіх тэкстах аднаго індывіда або ў мове некалькіх асоб, звязаных адносінамі супрацоўніцтва, дружбы); в) эпизадная ўзнаўляльнасць (слова стаіць на мяжы пранікнення ў мову: яно час ад часу паяўляецца ў мове розных аўтараў, аднак невядома большасці носьбітаў літаратурнай мовы) [3, с. 51–52].

Грунтоўнай працай па вывучэнні аказіяналізмаў стала даследаванне Н.У. Чарнаброўкінай “Лексіка-семантычная група аказіянальных назваў адцягненых паняццяў”, у якой, у прыватнасці, вызначаны характэрныя прыметы лексіка-семантычных груп слоў: 1) наяўнасць катэгарыяльнай прыметы (агульнасць паняцця, выражанага словамі ЛСГ); 2) агульныя сінтагматычныя ўласцівасці, г. зн. словы адной лексіка-семантычнай групы як адзінкі, прызначаныя для фарміравання сказа, могуць выконваць аднатыпныя сінтаксічныя функцыі, спалучацца з пэўнымі тыпамі кантэкставых партнёраў; 3) агульнасць парадыгматычных асаблівасцей [4, с. 24–27].

Аўтарскія наватворы, безумоўна, з’яўляюцца адзінкамі лексікі і аб’ядноўваюцца ў лексіка-семантычныя групы, якія, аднак, працягваюцца на ўзроўні не агульнанароднай, а індывідуальнай мовы.

У працы М.Р. Прыгодзіча “Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія...” Аўтарскія неалагізмы як факт мовы” даследуецца гісторыя ўзнікнення аказіяналізмаў, спосабы іх утварэння, а таксама словы, якія ўтвораны спецыфічнымі нетыповымі спосабамі словаўтварэння, аналізуецца класіфікацыя аказіянальных слоў паводле семантыкі і ўтварэння, прапанаваная навукоўцам І. Казейкам: 1) аказіяналізмы, якія ствараюцца па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях, але застаюцца фактамі маўлення; 2) аказіяналізмы, якія ствараюцца па непрадуктыўных або малапрадуктыўных тыпах словаўтварэння; 3) аказіяналізмы, створаныя на ўзор канкрэтнага рэальнага слова; 4) аказіяналізмы, створаныя “нетыпова”. Падкрэсліваецца, што ў кожным з такіх слоў адлюстраваны не проста моўны эксперымент, пошук самавыражэння таго ці іншага аўтара, але найперш семантыка-стылістычныя магчымасці, няспыннае папярэненне літаратурнай мовы [5, с. 56–61].

Важкае значэнне для вывучэння аўтарскай словатворчасці ў беларускай лінгвістыцы мае праца М.В. Шабовіча [6], у якой сістэматызуюцца асноўныя праблемы даследавання аказіянальнай лексікі, характарызуецца іх стан, агульнатэарэтычныя аспекты, класіфікацыі. Навуковец прасачыў гістарычныя шляхі ўзнікнення і развіцця наватвораў у беларускай мове 20 – 60-х гадоў XX стагоддзя, удзяліўшы першачарговую ўвагу семантыцы, структуры, частотнасці ўжывання лексем [6, с. 35–54].

Спроба абагульнення і сістэматызацыі ведаў пра аказіянальныя словы ў рускай мове зроблена ў працы А.Г. Лыкава “Современная русская лексикология (Русское окказиональное слово)”. У ёй аўтар надзяляе наватворы дзевяццю характэрнымі прыметамі: прыналежнасць маўленню, утваральнасць (неўзнаўляльнасць), словаўтваральная вытворнасць, ненарматыўнасць, функцыянальная аднаразовасць, экспрэсіўнасць, намінацыйная факультатывнасць, сінхронна-дыяхронная дыфузнасць, індывідуальная прыналежнасць. Аднак у пазнейшых лінгвістычных даследаваннях некаторыя з названых прымет або зусім не прымаюцца вучонымі, або атрымліваюць пэўнае ўдакладненне. Найбольш спрэчак выклікае функцыянальная аднаразовасць аказіянальных лексем. Паводле А.Г. Лыкава, “аказіяналізмы не ўзнаўляюцца, а ствараюцца кожны раз для кожнага выпадку іх ужывання” [7, с. 118]. Такой жа думкі

прытрымліваюцца рускія даследчыкі словатворчасці М.А. Бакіна, А.Г. Кавалеўская, В.І. Калашнікаў, П.М. Чэхава.

Разам з тым мовазнавец А.А. Габінская выказвае меркаванне, што рэалізацыя аказіянальнага слова ў розных маўленчых канструкцыях (сказах, кантэкстах) адным і тым жа аўтарам ужо сама па сабе абвяргае прынцып аднаразовасці ўжывання. Дадзенае меркаванне даследчыца пацвярджае тэзісам М.А. Багданава аб тым, што “прымета функцыянальнай аднаразовасці, таксама як і звязаная з ёй прымета ўтваральнасці (неўзнаўляльнасці), верагодна, не з’яўляюцца рэлевантным для маўленчых наватвораў, бо той ці іншы наватвор можа ўжывацца (не стварацца нанова) шматкратна” [8, с. 143]. Пры гэтым, як адзначаў яшчэ А.І. Смірніцкі, некаторыя аўтарскія дэрываты (па яго тэрміналогіі “патэнцыяльныя словы”) “заўсёды могуць страціць выключную сувязь з тым творам, у якім яны былі ўтвораны, і стаць больш ці менш рэгулярна ўзнаўляльнымі як прыналежныя мове, як цэласныя адзінкі гэтай мовы” [9, с. 104].

Беларускія даследчыкі пераважна прытрымліваюцца канцэпцыі А.Г. Лыкава. Так, прафесар Л.М. Шакун адзначае: “Канкрэтны акт ужывання аказіяналізма і ёсць для яго адзіны выпадак рэалізацыі ў мове” [10, с. 107]. Мовазнавец М.С. Васілеўскі сцвярджае, што “аказіяналізмы служаць для развага выкарыстання ў мастацкім творы, паўторнага ўжывання не бывае” [11, с. 108].

Праблема аказіянальнага словаўтварэння прысвечана праца Р.Ю. Намітакавай “Аўтарскія неалагізмы: словаўтваральны аспект” [12]. Даследчыца вылучыла два тыпы ўтварэння аўтарскіх інавацый: стандартны, сістэмны, патэнцыяльны і нестандартны, несістэмны, уласна аказіянальны. Пад стандартнымі трэба разумець утварэнні, якія склаліся ў адпаведнасці са словаўтваральнымі тыпамі мовы. Пад нестандартнымі разумеюць утварэнні, створаныя з пэўным адхіленнем ад вядомага словаўтваральнага тыпу або створаныя “нетыпова”, з парушэннем нормаў, якія дзейнічаюць у сістэме мовы. Р.Ю. Намітакова разглядае тыпы нестандартных новаўтварэнняў у залежнасці ад трох характэрных элементаў: 1) часціны мовы ўтваральнай асновы; 2) семантычных суадносін паміж вытворнай і ўтваральнай асновамі; 3) фармальных суадносін паміж вытворнай і ўтваральнай асновамі, а менавіта агульнасці спосабу ўтварэння.

У даследаванні адзначаюцца дзве ступені нестандартнасці наватвораў.

Першая ступень прадстаўлена трыма спосабамі ўтварэння: а) зменай семантыкі вытворнай асновы (*лопушата*); б) зменай словаўтваральнага значэння ў суадносінах вытворнага слова з утваральным (*служивость*); в) з’яўленнем словаўтваральнага амоніма (*мещанин*).

Другая ступень таксама вызначаецца трыма спосабамі ўтварэння: а) нестандартная афіксацыя (*лешовки*); б) “празступеннае ўтварэнне” (утварэнне ад неназоўнікаў, фарміраванне адразу вытворнай асновы) (*неслышнолапость*); в) з нестандартнай утваральнай асновай і словаўтваральным значэннем вытворнага слова (*процкента*).

Асобна вылучаецца пэўная нестандартнасць, уласцівая наватворам, створаным “нетыпова” (*человолки, осеневри*).

Асаблівай увагі заслугоўвае наяўнасць спецыфічных спосабаў утварэння аказіянальных слоў: 1) рэдэрывацыя (дэзафіксацыя) – усячэнне марфемы або сегмента ў слове: а) дэпрэфіксацыя; б) дэсуфіксацыя; в) дэпостфіксацыя; г) дэфлексія; д) дэсубстантывацыя; 2) субстытуцыя – замена марфем, сегментаў слова, кампанентаў складанай лексічнай адзінкі (*отдарочек*); 3) кантамінацыя – пранікненне адной часткі аднаго слова ў другое і замена з другога слова яго пачатку (*тостопримечательность*); 4) накладанне – з’ява, калі на канец асновы першага слова накладаецца аманімічны пачатак другога слова (*ленинградуга*); 5) тмезіс – уключэнне афікса або слова ў межы другога слова (*ежепочтиминутно*) [12, с. 129].

Заклучэнне. Такім чынам, на дадзены момант грунтоўна распрацаваны розныя канцэптуальныя падыходы да праблемы аналізу аўтарскай словатворчасці, згодна з якімі даследчыкі вывучаюць адпаведныя лексічныя адзінкі з пункту гледжання розных моўных аспектаў: семантычнага, структурнага, функцыянальнага, стылістычнага. Даследуюцца такія прыметы аказіяналізмаў, як частотнасць выкарыстання, утваральнасць (неўзнаўляльнасць), індывідуальная прыналежнасць, намінацыйная факультатывнасць, спосабы ўтварэння. Выкарыстанне ўсіх магчымасцей, закладзеных у сістэме словаўтварэння, характарызуе мову ў працэсе канструявання наватвораў як рэальна і максімальна функцыянальную сістэму і дае шырокія магчымасці для даследавання наватвораў як лінгвакультурнай з’явы, іх аналізу і класіфікацыі.

1. Бабіч, Ю.М. Лексічныя інавацыі як сродак узбагачэння сінанімічных рэсурсаў мовы / Ю.М. Бабіч // *Наука – образованию, производству, экономике : материалы XXI(68) Регион. науч.-практ. конференции преподавателей, науч. сотрудников и аспирантов, Витебск, 11-12 февраля 2016 г.: в 2 т. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. – Т. 1. – С. 103–104. URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/7722>.*
2. Шабовіч, М.В. Пытанні аўтарскай словатворчасці ў беларускай лінгвістыцы і літаратурнай крытыцы / М.В. Шабовіч // *Бел. мова: Міжвед. зб. – Мн. – 1991. – Вып. 19. – С. 92–97.*
3. Баханькоў, А.Я. Пра адну катэгорыю лексічных новаўтварэнняў / А.Я. Баханькоў // *Бел. мова. – 1981. – Вып. 9. – С. 47–55.*
4. Чарнаброўкіна, Н.У. Лексіка-семантычная група аказіянальных назваў адцягнутых паняццяў / Н.У. Чарнаброўкіна // *Веснік БДУ. Сер. 4. – 1996. – № 3. – С. 24–27.*
5. Прыгодзіч, М. “Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паззія...”: Аўтарскія неалагізмы як факт мовы / М. Прыгодзіч // *Роднае слова. – 1995. – №8. – С. 56–61.*
6. Шабовіч, М.В. Аказіяналізмы ў беларускіх мастацкіх тэкстах (да праблемы даследавання) / М.В. Шабовіч // *Слова. Вобраз. Кантэкст. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 288 с.*
7. Лыков, А.Г. Современная русская лексикология (Русское окказиональное слово) / А.Г. Лыков. – М.: Высш. школа, 1976. – 119 с.
8. Габинская, О.А. Типология причин словотворчества / О.А. Габинская. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1981. – 153 с.
9. Моўныя адзінкі ў кантэксце: Зборнік навуковых артыкулаў / Пад рэд. Н.В. Гаўрош. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – 254 с.
10. Шахун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шахун. – Мн.: Высш. школа, 1978. – 128 с.
11. Васілеўскі, М.С. Неалагізм у мастацкім творы / М.С. Васілеўскі // *Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1988. – №5. – С. 106–111.*
12. Намитокова, Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р.Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1986. – 156 с.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ ХАРАКТЕР ЧЕЛОВЕКА, В БЕЛОРУССКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

*Ф.М. Кириллова, А.А. Ковако
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

Сопоставительные исследования языковых явлений в области фразеологии и лексикологии становятся все более актуальными как для зарубежных, так и для отечественных лингвистов, поскольку они способствуют выявлению как общих, так и специфических черт на фразеологическом и лексическом уровнях различных языков. Анализ сфер пересечения между языками позволяет выделить общие характеристики быта, культуры, истории и психологии народов, что, в свою очередь, обогащает наше понимание языковых систем и их взаимовлияния.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью глубокого понимания взаимосвязи между языковыми средствами и характеристиками человеческой личности. Знание черт характера индивида служит основой для предположений о его поведении в различных ситуациях, хотя такие предсказания не могут быть абсолютно точными. Это подчеркивает сложность изучения и сопоставления фразеологических единиц,